

П. Ткачук,

аспірант

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

МІЖНАРОДНІ НОРМИ ЩОДО ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ: РЕАЛІЗАЦІЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Завдання щодо захисту культурних цінностей є одним із пріоритетних напрямів діяльності всіх без винятку держав світу, оскільки їх пошкодження, руйнування або вчинення будь-яких інших протиправних діянь може призвести до зникнення цих культурних цінностей, незалежно від того, якому народу вони належать, а отже, і до згубного збіднення надбання всіх народів світу.

У зв'язку з тим, що злочини, які посягають на культурні цінності, набувають статусу транснаціональних злочинів, самостійність держав у боротьбі із цими злочинами є безрезультативною. Усе міжнародне співтовариство має брати участь в охороні культурної спадщини шляхом колективного сприяння, яке, не замінюючи діяльність заінтересованої держави, на території якої перебуває цінність, ефективно доповнить її [1].

Таке колективне сприяння в сучасному світі здійснюється під егідою міжнародних організацій, шляхом підписання/ратифікації міжнародних конвенцій, міжнародних рекомендацій, імплементації міжнародних норм у чинне внутрішнє законодавство, криміналізації деяких діянь, що посягають на культурні цінності, та встановлення більш жорстких санкцій у вже існуючих складах злочинів задля більш ефективної охорони культурних цінностей.

Окремі аспекти, які стосуються імплементації міжнародних норм у кримінальне законодавство щодо посягань на культурні цінності, розглядалися окремими російськими науковцями, такими як А.Х. Абашидзе, А.А. Ахметзянов.

Загальні питання міжнародно-правового захисту культурних цінностей розглядалися такими вченими, як М.М. Богуславський, А.Т. Боннер, Л.Н. Галенський, О.Н. Хлестов, А.І. Чудинов, Ю.С. Шемшученко та інші. Однак жодним із науковців не аналізувалися міжнародно-правові норми, що стосуються охорони культурних цінностей, з точки зору їх імплементації в українське кримінальне законодавство та можливості його вдосконалення шляхом реалізації міжнародних зобов'язань із питань охорони культурних цінностей.

Метою роботи є аналіз уже існуючих норм кримінального законодавства, що стосуються посягань на культурні цінності, які відповідають міжнародним стандартам, та можливості подальшої імплементації міжнародних норм, що містяться в міжнародних конвенціях і рекомендаціях щодо захисту культурних цінностей, у внутрішнє кримінальне законодавство.

Провідне місце серед міжнародних організацій щодо ефективного сприяння в охороні культурних цінностей посідає ЮНЕСКО, до якої Україна приєдналася ще 12 травня 1954 року.

Шляхом ратифікації 4 жовтня 1988 року Конвенції ЮНЕСКО «Про охорону всесвітньої культурної й природної спадщини» (1972 року) Україна взяла на себе міжнародно-правове зобов'язання щодо забезпечення, виявлення, охорони, збереження, популяризації й передачі майбутнім поколінням культурної спадщини, а отже, і зобов'язання щодо вдосконалення законодавства, основним завданням якого є ефектив-

ний захист культурної спадщини кримінально-правовими засобами.

Постає питання про ефективність роботи в цьому напрямі України, яка знаходиться в складі ЮНЕСКО.

Отже, існує низка конвенцій ЮНЕСКО, які Україна зобов'язалася виконувати, насамперед шляхом імплементації (реалізації) норм у внутрішнє законодавство задля уникнення протиріч і труднощів, оскільки згідно зі ст. 9 Конституції України та ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори» (а до конвенцій ЮНЕСКО повною мірою застосовуються норми й загальновідомі принципи міжнародного права, що стосуються міжнародних договорів) чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Якщо міжнародним договором, який набрав чинності, встановлено інші правила, ніж передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [2; 3].

До таких конвенцій, які безпосередньо відносяться до охорони культурних цінностей та які підписала Україна, слід віднести:

1) Конвенцію щодо захисту культурних цінностей у випадку військового конфлікту від 14 травня 1954 року (Україна ратифікувала її в 1957 році);

2) Конвенцію щодо заходів, спрямованих на заборону й попередження незаконного ввозу, вивозу та передачі власності на культурні цінності, від 14 листопада 1970 року (Україна ратифікувала її в 1988 році);

3) Конвенцію щодо охорони всесвітнього культурного та природного надбання від 16 листопада 1972 року (Україна ратифікувала її в 1988 році);

4) Конвенцію щодо охорони нематеріального культурного надбання від 17 жовтня 2003 року (Україна ратифікувала її в 2008 році);

5) Конвенцію щодо охорони підводного культурного надбання від 6 листопада 2001 року (Україна ратифікувала її в 2006 році).

Окрім міжнародних конвенцій, які стосуються охорони культурних цінностей, існують також рекомендації ЮНЕСКО, що мають відмінні характеристики щодо свого змісту (це правила рекомендаційного характеру). Вони не вимагають ратифікації або приєднання, проте повинні бути схвалені законодавчим або адміністративним органом держави-члена організації, що означає віднесення права використання рекомендацій на розсуд цієї держави [4, с. 388]. Такими рекомендаціями, що були схвалені Україною, можна вважати Рекомендації про охорону рухомих культурних цінностей від 28 листопада 1978 року, Рекомендації із заходів, що спрямовані на заборону й попередження ввозу, вивозу та передачі права власності на культурні цінності, від 19 листопада 1964 року, Рекомендації про охорону на національному рівні культурної й природної спадщини від 16 листопада 1972 року та інші.

Слід зазначити, що оскільки Україна є членом ЮНЕСКО, ратифікувала згадані конвенції й схвалила низку рекомендацій, багато міжнародних положень (як міжнародних конвенцій, так і міжнародних рекомендацій) було успішно впроваджено в кримінальне законодавство, і це є успішним досвідом українського законодавця в напрямі продовження такої діяльності. Так, шляхом підписання Конвенції «Про охорону всесвітньої культурної й природної спадщини», ст. 11 якої передбачає визнання незаконними вимушений вивіз і передачу права власності на культурні цінності, що є прямим або опосередкованим наслідком окупації країни іноземною державою [1], з'явилася ст. 438 Кримінального кодексу України, що передбачає розграбування національних цінностей на окупованій території [5]. До речі, схожий склад злочину передбачається також кримінальними кодексами Іспанії, Польщі.

Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини,

що кваліфікується за ст. 298 Кримінального кодексу України, цілком відповідає міжнародним рекомендаціям ЮНЕСКО. Так, п. 47 Рекомендації про охорону на національному рівні культурної й природної спадщини визначає, що згідно з юридичними й конституційними положеннями кожної держави-члена організації кримінальне покарання має застосовуватися до будь-якої особи, яка свідомо зруйнує чи зіпсує пам'ятку, ансамбль або пам'ятне місце, що мають археологічну, історичну чи мистецьку цінність [6].

Поява таких складів злочинів, як незаконне привласнення особою знайденого або такого, що випадково опинилося в неї, чужого майна чи скарбу, що має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність (ст. 193 Кримінального кодексу України), контрабанда історичних або культурних цінностей (ст. 201 Кримінального кодексу України) є не випадковою, результатом цілеспрямованої роботи законодавця в процесі вдосконалення кримінального законодавства шляхом запровадження міжнародних норм. Так, Рекомендація про охорону рухомих культурних цінностей від 28 листопада 1978 року передбачає введення санкцій або будь-яких відповідних кримінальних заходів у разі крадіжки, пограбування, приховування чи незаконного привласнення рухомих культурних цінностей [7].

Зазначене дає можливість стверджувати, що робота щодо вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства та його стандартизації згідно з міжнародними нормами ведеться, однак не повною мірою, доволі повільно та не в такому ракурсі, як передбачається міжнародною спільнотою, оскільки національне кримінальне законодавство демонструє культурні цінності переважно як вид громадської власності (громадських об'єктів), а не як незамінне культурне надбання всього людства, тоді як міжнародні документи щодо захисту культурних цінностей уже достатньо давно використовують

риторику важливості культурних цінностей для всього людства та їх невідтворюваність [8, с. 85]. До того ж існують деякі важливі неімplementовані міжнародні норми, хоча багато сусідніх країн, схожих за своєю ментальністю й побудовою юридичних конструкцій, успішно провели роботу в цьому напрямі (Російська Федерація, Білорусь, інші країни-члени Співдружності Незалежних Держав).

Так, Конвенція щодо захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року передбачає зобов'язання сторін-учасниць приймати в межах свого кримінального законодавства заходи, необхідні для того, щоб було виявлено й піддано кримінальним санкціям осіб незалежно від їх громадянства, які порушили або надали наказ порушити цю конвенцію. Мається на увазі зобов'язання країн-членів ЮНЕСКО криміналізувати низку діянь, які передбачають таке:

- скоєння нападу або управління такими нападами на культурні цінності, спричинення їм значної шкоди, якщо такі цінності не розташовані в безпосередній близькості від воєнних цілей або не використовуються ворогом для ведення бойових дій;

- незаконне використання відмінних знаків, що охороняються міжнародними договорами, у випадку використання під час бойових дій всупереч міжнародним договорам.

Такі кримінально-правові норми, які передбачають відповідальність за злочинні порушення норм міжнародного права щодо культурних цінностей під час збройних конфліктів, з'явилися в результаті імplementації у внутрішнє законодавство положень Конвенції щодо захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року в сусідніх країнах, таких як Азербайджан (ст. 116.0.8) [9], Вірменія (ст. ст. 390, 397) [10], Білорусь (ст. ст. 136, 138) [11], Таджикистан (ст. 403) [12]. Серед європейських країн слід відмітити Іспанію, Польщу, Литву. Україна, хоч і є повноправним

членом ЮНЕСКО та ратифікувала Конвенцію щодо захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року, таких положень у Кримінальному кодексі не містить. Вважаємо за необхідне скористатися досвідом країн, які вже містять подібні норми, та передбачити їх у вітчизняному законодавстві, звичайно, зважаючи на специфіку правих конструкцій України. Така робота надасть можливість ефективного захисту невідтворюваного культурного надбання та підкреслить значущість цих об'єктів, змінить ставлення українського законодавця до культурних цінностей з позиції звичайного громадського об'єкта на позицію унікального невідтворюваного надбання як українського народу, так і всього людства.

Невипадково міжнародна спільнота в конвенціях і рекомендаціях звертає увагу на злочинні посягання, об'єктом (предметом) яких можуть стати культурні цінності. Шляхом визначення тих або інших діянь незаконними та прийняття рекомендацій щодо забезпечення захисту таких культурних цінностей шляхом розробки проектів законів і регламентуючих текстів виявляється можливість більш правильної кваліфікації злочинних діянь, а отже, і ефективність роботи правоохоронних органів у питаннях протидії посяганням на культурні цінності.

Яскравим прикладом цього слугують положення Конвенції про охорону всесвітньої культурної й природної спадщини від 16 листопада 1972 року, Конвенції щодо заходів, спрямованих на заборону й попередження вивозу, ввозу та передачі права власності на культурні цінності, від 19 листопада 1964 року та відповідних Рекомендацій щодо заходів, спрямованих на заборону й попередження вивозу, ввозу та передачі права власності на культурні цінності, від 19 листопада 1964 року, які з метою забезпечення захисту культурних цінностей зобов'язують піддавати кримінальному покаранню всіх осіб, відповідальних за порушення заборони щодо

незаконного ввозу, вивозу та передачі права власності на культурні цінності, неповернення у відповідний строк на територію відповідної держави вивезених за її межі предметів і документів художнього, історичного, культурного й археологічного надбання народів цієї держави й зарубіжних країн, якщо таке повернення є обов'язковим.

Україна, незважаючи на рекомендації ЮНЕСКО, не містить і таких норм, хоча деякі країни успішно запровадили їх у своє кримінальне законодавство. Такими країнами є, наприклад, Російська Федерація, Республіка Білорусь, Киргизька Республіка.

Кримінальний кодекс Російської Федерації містить ст. 190 «Неповернення на територію Російської Федерації предметів художнього, історичного та археологічного надбання народів Російської Федерації і зарубіжних країн» [13]. У ст. 206 Кримінального кодексу Киргизької Республіки встановлено аналогічну норму, що передбачає відповідальність за неповернення на територію Киргизької Республіки предметів художнього, історичного й археологічного надбання народів Киргизької Республіки та зарубіжних країн [14].

У Кримінальному кодексі Республіки Білорусь міститься ст. 230 «Неповернення на територію Республіки Білорусь історико-культурних цінностей» [11].

Вважаємо за необхідне впровадити такі норми в законодавство України, посилаючись на досвід сусідніх країн, зокрема Республіки Білорусь і Російської Федерації, оскільки завдяки такій імплементації вдосконалюється процес кваліфікації злочинних посягань на культурні цінності, зокрема з'являється можливість розмежовувати неповернення на територію держави культурних цінностей та їх контрабанду. Україна, не маючи у своєму кримінальному законодавстві норм щодо повернення культурних цінностей на територію держави, у всіх випадках кваліфікує такий злочин як контрабанду, припускаючись помилок, оскільки між цими двома складами існує сутте-

ва різниця в об'єктивній і суб'єктивній стороні злочинів.

Так, неповернення культурних цінностей, на відміну від контрабанди, може бути скоєне лише шляхом бездіяльності, тобто втілюється в невиконанні обов'язків, які передбачаються договором про повернення культурних цінностей. Із суб'єктивної сторони неповернення культурних цінностей передбачає лише прямий умисел. Тому, виникаючи на практиці, проблеми розмежування контрабанди культурних цінностей та їх неповернення повинні вирішуватися шляхом встановлення моменту формування злочинного умислу [15, с. 22].

Отже, основою міжнародно-правової охорони культурних цінностей є концептуальні положення, реалізовані в міжнародних конвенціях, угодах, рекомендаціях, прийнятих у межах міжнародних організацій, а також на міждержавному рівні.

У сучасному світі захист та охорона культурних цінностей не є лише внутрішньою справою країн, а й частиною їх міжнародних зобов'язань. Так, Україна, ставши повноправним членом ЮНЕСКО 12 травня 1954 року та ратифікувавши 4 жовтня 1988 року Конвенцію ЮНЕСКО «Про охорону всесвітньої культурної й природної спадщини» (1972 року), взяла на себе міжнародно-правове зобов'язання щодо охорони культурних цінностей.

Саме із цього часу стало необхідним враховувати положення міжнародно-правових актів, розпочинати процес удосконалення кримінального законодавства в питаннях протидії злочинам, що посягають на культурні цінності, приводити чинне законодавство, зокрема Кримінальний кодекс України, у відповідність до міжнародних стандартів. На сьогодні Україна провела низку заходів у цьому напрямі, однак їх не достатньо для того, щоб говорити про сприйняття культурних цінностей як унікальних, невідтворюваних, ексклюзивних елементів людства, сприйняття культурного надбання України як

унікальної й невідтворюваної частини культурного надбання всього світу.

Вважаємо, що існують можливості для подальшого вдосконалення кримінального законодавства щодо охорони культурних цінностей шляхом активного використання міжнародних норм, які містяться в міжнародних конвенціях і рекомендаціях, а також їх закріплення в Кримінальному кодексі України. Насамперед необхідно закріпити такі норми: 1) які спрямовані на заборону й попередження вивозу, ввозу та передачі права власності на культурні цінності, тобто такі, що передбачають відповідальність за неповернення на територію держави культурних цінностей; 2) які передбачають відповідальність за злочинні порушення норм міжнародного права щодо культурних цінностей під час збройних конфліктів, що необхідно зробити шляхом запозичення досвіду зарубіжних країн, таких як Російська Федерація, Республіка Білорусь, Литва, Іспанія, Вірменія та інші.

Ключові слова: культурні цінності, ЮНЕСКО, злочинні посягання, імплементація, внутрішнє законодавство.

Статтю присвячено аналізу міжнародно-правових норм, які містяться в конвенціях і міжнародних рекомендаціях ЮНЕСКО, стосуються охорони культурних цінностей, їх обов'язкової імплементації у вітчизняне кримінальне законодавство.

Стаття посвячена аналізу міжнародно-правових норм, которые содержатся в конвенциях и международных рекомендациях ЮНЕСКО, касающихся охраны культурных ценностей, их обязательной имплементации в отечественное уголовное законодательство.

This article analyzes the international legal norms contained in international conventions and recommendations of UNESCO concerning the protection of cultural property, their mandatory implementation in domestic criminal law.

Література

1. Конвенція про охорону всесвітньої культурної й природної спадщини від 16.11.1972 року (ратифікована 04.10.1988 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_089.
2. Конституція України : станом на 15.05.2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>.
3. Закон України «Про міжнародні договори» : станом на 29.06.2004 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.
4. Мартыненко И.Э. Правовой статус, охрана и восстановление историко-культурного наследия : [монография] / И.Э. Мартыненко. – Гродно : ГрГУ, 2005. – 343 с.
5. Кримінальний кодекс України : станом на 04.06.2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
6. Рекомендація про охорону на національному рівні культурної і природної спадщини від 16.11.1972 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_724.
7. Рекомендація про охорону рухомих культурних цінностей від 28.11.1978 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_727.
8. Коваль Д. Имплементация обязательств по криминализации посягательств на культурные ценности в национальное законодательство / Д. Коваль // *Leges vitae*. – 2013. – № 11(4). – С. 83–86.
9. Кримінальний Кодекс Азербайджану від 31.01.2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ugolovnykodeks.ru/category/ugolovnyj-kodeks-azerbajdzhana>.
10. Кримінальний кодекс Вірменії від 18.04.2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ugolovnykodeks.ru/category/ugolovnyj-kodeks-armenii>.
11. Кримінальний кодекс Республіки Білорусь за станом на 12.07.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://etalonline.by/?type=text®num=HK9900275#load_text_pone_1.
12. Кримінальний кодекс Таджикистану за станом на 28.12.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ugolovnykodeks.ru/category/ugolovnyj-kodeks-respubliki-tadzhikistan>.
13. Кримінальний кодекс Російської Федерації : станом на 04.06.2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://base.garant.ru/10108000>.
14. Кримінальний кодекс Киргизької Республіки : станом на 18.06.2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://online.adviser.kg/Document/?doc_id=30222833&page=1.
15. Петрик И.Л. Правовое регулирование вывоза фиксированных нематериальных историко-культурных ценностей через таможенную границу Республики Беларусь / И.Л. Петрик // *Эффективность осуществления и защиты права как гарантия создания правового государства : матер. междунар. науч. конф. (2–3 декабря 2004 г.)*. – Минск : БГУ, 2004. – С. 20–23.

